

**МЕТОД ПРОЕКТІВ У КОНТЕКСТІ
ЖИТТЄВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ
В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ
ТА ЖИТТЄВОЇ ПРАКТИКИ УЧНІВ.
Частина I***

I. Г. Єрмаков

Розкрито роль проектного навчання в розвитку життєвої компетентності особистості, забезпеченні інноваційної соціокультурної та життєвої практики учнів. Визначено концептуальні, технологічні і методичні доміанти проектної діяльності в педагогічних системах школи; обґрунтовано типологію методу проектів як інструмента розв'язання життєвих проблем.

Ключові слова: метод проектів, життєва компетентність особистості, творчий потенціал учнів, компетентнісно орієнтована освіта.

Ермаков И. И. Метод проектов в контексте жизненных результатов деятельности в системе социальной и жизненной практики учащихся. Часть I

Раскрыта роль проектного обучения в развитии жизненной компетентности личности, обеспечении инновационной социокультурной и жизненной практики учащихся. Определены концептуальные, технологические и методические доминанты проектной деятельности в педагогических системах школы; обоснована типология метода проектов как инструмента решения жизненных проблем.

Ключевые слова: метод проектов; жизненная компетентность личности; творческий потенциал учащихся; компетентностно ориентированное образование.

Yermakov I. H. Project Method in the Context of Life Achievements in the System of Social and Personal Life Practice of Schoolchildren. Part I

This paper tells about the role of the project-based learning in the development of vital competence of personality, providing sociocultural, innovative and life practices of schoolchildren. The conceptual, methodological and technological dominance of the project-based activities in educational systems of school are described. The typology of project method as a tool for solving problems in life is grounded.

Keywords: project method, life competence of personality, creative potential of school students, competence oriented education.

*Я думаю, що вони (учні) повинні не гратися в життя
або лише вивчати його; вони повинні серйозно жити.
Як може молодь краще навчитись жити,
не прилучаючись до досвіду життя?*

Торо

Єдиний шлях до пізнання – дія.

Б. Шоу

*Уже недостаточно знать что-то: важливіше знати,
чому і як.*

К. Роджерс, Г. Фрайберг

*Єрмаков І. Г. Метод проектів у контексті життєвих результатів діяльності в системі соціальної та життєвої практики учнів / І. Г. Єрмаков // Проектна діяльність учнів у системі компетентнісно спрямованої соціальної та життєвої практики в 11-річній школі та позашкільній освіті : у 2 ч. : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 29–30 жовтня 2014 року / ред. кол. : О. А. Федоренко, І. Г. Єрмаков (наук. ред.), А. М. Ратушна, О. М. Коровай. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – Ч. 1. – 536 с. – С. 22–44.

Єрмаков Іван Гнатович, к. іст. н., методист центру інноваційного розвитку і методичної роботи управління освіти та інноваційного розвитку Печерської районної в м. Києві державної адміністрації

Над методом проектів панує дух означеної реальної проблеми, але поставленої у природній постановці і з готовністю дієво шукати її розв'язання й уміння реалізувати в житті.

М. Рубінштейн

Успіх у сучасному світі значно мірою визначається здатністю людини організувати своє життя як проект: визначити далеку і найближчу перспективу, знайти й залучити необхідні ресурси, накреслити план дії і, здійснивши його, оцінити, чи вдалося досягти поставлених цілей. Численні дослідження, проведені в Україні і за кордоном, показали, що більшість сучасних лідерів у політиці, бізнесі, мистецтві, спорті – люди, які володіють проектним типом мислення. У наш час в 11-річній школі є всі можливості для розвитку проектного мислення за допомогою різних видів діяльності, зокрема проектної. І це надзвичайно важливо.

Сучасна система освіти стикається із багатьма проблемами, найважливіша із них – це прискорення і непередбачуваність економічного й технологічного розвитку. Це виклик освіті, тому що історично всі системи освіти були створені так, щоб підготувати молодих людей й адаптувати їх до існуючого суспільства. На початку XXI ст. ми повинні допомогти молодій людині оволодіти мистецтвом життя в такому суспільстві, яке ми не можемо навіть уявити. Не секрет, що багато випускників середньої школи не мають ні найменшого уявлення про характер тих вимог, які будуть їм пред'явлені у професійному житті, проте, що від них вимагатимуться вміння працювати в групі, наявність командного духу і здатність до ризику, що особливо будуть цінуватися почуття відповідальності й особиста дисципліна, ініціативність і креативність, професіоналізм, прагнення до досконалості, здатність до саморозвитку, самобудівництва.

Система освіти має стати гнучкою, спрямованою на розвиток проектного мислення, здатності ефективно вирішувати проблеми і виконувати життєві та соціальні ролі у процесі соціальної і життєвої практики.

У структурі навчання посилюються роль і значення освоєння способів діяльності, підвищення їх технологічності, створення умов для активної соціальної дії, проектної, дослідницької діяльності. Формування компетентності учнів, тобто їх здатності мобілізуватися в реальній життєвій ситуації, – найактуальніша проблема інноваційної школи.

Компетентнісний підхід покликаний

подолати прірву між освітою і вимогами життя. Ідея компетентнісно спрямованої освіти органічно пов'язана із тими педагогічними прецедентами, де утверджуються такі суспільно значущі цінності, як свобода вибору, творчий продукт, життєвий досвід, проектна діяльність учнів.

Компетентнісно спрямована освіта може стати стрижневою інноваційною домінантою сучасної модернізації завдяки внесенню фрагментів соціальних практик в освіту й активне залучення педагогів, громадськості до визначення ключових життєвих компетенцій.

У наш час як ніколи гостро стоїть завдання осмислення та пізнання буття, створення нової філософії освіти, відкритої до таємниць життя людини, її життєвого потенціалу, на цій основі й повинна формуватися нова педагогіка – педагогіка компетентної, відповідальної людини. Це спонукає до пошуку нового комплексу ідей, створення інноваційної основи одинадцятирічної школи як школи життєвої компетентності, у якій би утверджувалася педагогіка життєтворчості.

Особливо це актуально в умовах трансформації українського суспільства, суспільних зламів і криз.

Одинадцятирічна школа має захистити і підтримати дитину, виробити у неї життєву стійкість і життєздатність, озброїти механізмами і технологіями розроблення життєвих стратегій.

Навчальні заклади мають сприяти дитині в оволодінні технологіями життєтворчості, соціальної практики компетентного вибору життєвого шляху. Допомога в здобутті молодою людиною соціальної компетентності повинна бути спрямована на розкриття її потенціалу у питаннях саморегуляції, самопізнання, самоактуалізації, знаходження особистісних смислів, інтеграції в соціокультурний простір.

Цю місію можуть здійснити середні навчальні заклади, які будують навчально-виховний процес на засадах життєтворчості, впроваджуючи прогресивні освітні технології, що передбачають соціальну і життєву практику.

Вектор шкільної освіти, розгортаючись у площину цінностей особистісного розвитку, освоєння ключових (стрижневих) компетенцій, варіативності та відкритості школи, зумовлює принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховно-

го процесу.

На початку XXI ст. педагогіка покликана осмислити свої здобутки, уроки, освоїти нові цінності. Ми є свідками того, як у процесі проведення масштабних експериментів із різних аспектів реформування школи народжуються прообрази школи життєвої компетентності, що базуються на засадах життєтворчості особистості. Саме ідеї життєтворчості, людознавства стануть, на наш погляд, альфою і омегою нової школи, яка допомагала б учням оволодіти чотирма стрижневими стовпами – навчитися пізнавати життя; навчитися працювати; навчитися жити разом; навчитися жити.

Звернімося до прогностичних думок видатного гуністичного психолога ХХ ст. А. Маслоу: «Якщо освіта, – підкреслює вчений, – спрямовуватиме людину до усвідомлення своїх вищих потреб, до актуалізації їх, якщо вона сприятиме самоактуалізації людини, то дуже швидко ми зможемо спостерігати розквіт цивілізації нового типу. Люди стануть сильними і здоровими, вони стануть господарями свого життя. Людина стане відповідальною за свою долю, керуватиметься цінностями розуму, припинить бути байдужою до довкілля, активно включиться у перебудову суспільства, тому що рух до психологічного здоров'я окремої людини означає наближення до суспільства, побудованого на духовних цінностях, наближення до соціальної гармонії» [9, с. 207].

Життєтворчість – особлива, вища форма виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному творчому вибору особистістю стратегії її життя, розробленню життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації її індивідуального життєвого проекту. Мистецтво жити є вищою розвиненою здатністю до життєтворчості.

«Мистецтво жити – це особливе вміння і висока майстерність у творчій побудові особистістю свого життя, що базується на глибокому його знанні, розвиненій самосвідомості і володінні системою засобів, технологій програмування і здійснення життя. Життєтворчість є унікальним надбанням культури. Замислюючись і творчо здійснюючи своє життя, особистість тим самим отримує статус суб'єкта життя, господаря своєї долі. Ось чому так важливо «вчити людину мистецтва жити і співпрацювати зі своїм життям. Якщо це реалізується, життя для людини стає мистецтвом, красою, добром, задоволенням» (Ж. Гафруа).

Педагогіка життєтворчості відкриває широкі можливості для глибокого розуміння простору дитинства як сфери

повноцінного життя дитини, а не лише підготовки до життя.

Освіта із позицій педагогіки життєтворчості є джерелом соціальної і культурної ініціативи, активності, епіцентром формування і вирощування нових зразків діяльності у процесі соціальної практики.

Актуалізується ще одна функція інноваційної школи: треба навчити дитину використовувати засвоєні знання для практичного життя – професійного і громадського. У такому разі знання перетворюються на основу діяльності, що врешті-решт лежить в основі інноваційного розвитку у будь-якій сфері. Тільки так підготовлена людина зможе суб'єктивно забезпечити об'єктивно зумовлений процес інноваційного розвитку (В. Г. Кремень). Інноваційна модель розвитку освіти потребує виховання особистості, здатної до самостійної й ефективної діяльності.

Розв'язати модернізаційні завдання можна лише на шляху переходу від освіти як «передачі учневі знань» до проектного, проблемного навчання, коли прирощення знань відбувається у процесі створення учнем власних творчих продуктів.

Проектне навчання – це процес індивідуальної самореалізації людини, результатом якої є створення творчих продуктів. Нове суспільство спонукає шукати способи роз'язання соціальних проблем шляхом розкриття резервів творчого потенціалу учнів, адже від сучасного випускника вимагається осмислено діяти в ситуації вибору, грамотно ставити і досягати власної мети, діяти продуктивно в освітніх професійних і життєвих сферах.

Проектне навчання стимулює істинне учіння самих учнів, оскільки воно:

- особистісно зорієнтоване;
- використовує багату палітру дидактичних підходів;
- самомотивоване, що означає зростання інтересу і включеності в роботу;
- підтримує педагогічні цілі в когнітивній, ціннісно орієнтаційній і поведінковій сферах;
- дає змогу вчитися на власному досвіді і досвіді інших, на конкретній справі;
- дає задоволення учням, які бачать продукт своєї праці (В. Гузєєв) [3, с. 6].

Важливе місце, яке займає проектування в сучасній культурі суспільства (проектна культура), у новому типі організаційної культури (проектно-технологічна культура), у сучасних вимогах до випускника (проектне творче мислення) свідчить про те, що саме ідеї проектного навчання допоможуть подолати кризові явища й досягти нової якості компетентнісно спрямованої освіти. Автор однієї із сучасних концепцій проектно-орієнтованої освіти Г. Ільїн пов'язує її із поняттям проектно-

культури і проектного творчого мислення. Особливістю проектною культурою є прагнення генерувати нові ідеї, втілювати їх у нові творчі продукти.

«Проектно творче мислення є науковим мисленням на стадії виникнення нової ідеї, на наступній стадії – відбору ідеї – включається критичне мислення. Освіта покликана формувати і розвивати проектно творче мислення» (Г. Ільїн) [5]. Проектне навчання забезпечує перехід від репродуктивного і знанневого підходів до продуктивності знань, отриманих у процесі мислення і практичної діяльності; від предметного освітнього процесу до побудови його в рамках логіки діяльності. Характерними особливостями проектного підходу до навчання є:

1. *Навчання учнів проектування – такого виду діяльності, який необхідний людині, щоб бути конкурентоспроможною і соціально мобільною.*

2. *Діяльнісний і контекстний підходи до навчання і виховання.*

3. *Побудова процесу навчання не лише і не стільки відповідно до логіки предметів, а передусім до логіки проектною діяльності, яка сприяє інтеграції змісту освіти в 11-річній школі.*

4. *Інтеграція формального, неформального навчання, позашкільної освіти в системі неперервної компетентнісно спрямованою освіти.*

5. *Основною роллю вчителя стає роль тьютора, консультанта, фасилітатора освітнього процесу.*

6. *Забезпечення компетентнісного підходу до змісту освіти, підходу до інструмента розв'язання життєвих проблем.*

7. *Розвиток творчого, проектного мислення учнів.*

8. *Забезпечення індивідуальною траєкторією розвитку і саморозвитку вихованців. Індивідуальна освітня траєкторія – це персональний шлях особистісного потенціалу кожного учня. Учень здатен реалізувати індивідуальну траєкторію лише за умови надання йому можливості визначати індивідуальний смисл вивчення навчальних дисциплін, ставити власні цілі при освоєнні конкретної теми, обирати оптимальні форми і темп навчання, використовувати найбільш відповідні його індивідуальним особливостям засоби навчання, рефлексивно усвідомлювати отримані результати, здійснювати оцінку коригування своєї діяльності.*

Ще однією особливістю проектного підходу є інтерактивне навчання, комплексне використання в 11-річній школі перспективних педагогічних технологій, зокрема проектною. Основними методами в контексті проектного підходу до навчання можуть бути: методи активного навчання (ділові ігри, рольові організа-

ційно-діяльнісні ігри, аналіз конкретних ситуацій, дискусії, тренінги тощо); методи проблемного навчання (проблемні семінари, аналіз проблемних ситуацій, розв'язання проблем); методи активізації творчого мислення (мозковий штурм, синектика, інверсія, метод організованих стратегій, метод евристичних питань); методи взаємонавчання (кооперованого, групового, парного).

При проектному навчанні змінюються підходи до оцінки діяльності та результатів школи, навчання учнів: більше уваги приділяється процесуальному аспекту нового знання, знанням-інструментам у розв'язанні життєвих проблем, у процесі здійснення найрізноманітніших проектів. Оцінюються не лише кінцевий результат діяльності учнів, а і процес опанування ними проектних, життєвих компетенцій, розв'язання проблем, максимального наближення до життя. Проектне навчання максимально забезпечує суб'єктну включеність кожного учня в освітній процес загалом, у різні види діяльності. В основі проектного навчання лежить «рефлексивно діяльнісна парадигма», яка передбачає активні дії учнів, обов'язкову рефлексію, що дає змогу усвідомити проблему, сприяє саморозвитку. При рефлексивно-діяльнісному способі навчання змінюються і позиція вчителя, і вимоги до його професійної компетентності. Із носія готових знань він перетворюється на організатора проектів, дослідницької, самостійної діяльності учнів, виконуючи роль компетентного консультанта. Проектне навчання передбачає свободу вибору теми проекту, його презентації.

Ціннісні засади проектного навчання всебічно розкриті Софією Русовою в книзі «Нові методи дошкільного виховання» (Прага, 1927). «Навчання шляхом проектів, – зазначала С. Русова, – відповідає потребам сучасної педагогіки, бо таке навчання ставить перед учнем можливість широкого реального об'єднання знання як найкращої підвалини для навчання. Досі ми занадто розпилялися, розмінювалися на окремі дрібні факти. Проективна система вертає нас до життя. Ця метода по суті своїй цілком динамічна в зусиллях до організованості й вживання свого знання для певного завдання. Ця система складається з цілої низки планомірно обміркованих проблем, що для свого розв'язання вимагають від учня раціонального зусилля, перемоги різних перешкод, зосередження всього свого знання щодо певного предмету й конструктивної творчості для втілення цього знання в гарно виконаний проект. Ця система повна життя й об'єднує цілу групу дітей, що працює над яким-небудь проектом. Вона впливає з дитячого

життя, бо весь час дитина в своїх розвагах утворює ті або інші проекти чи то під час її будівничої діяльності, чи то спостережень з природи, з соціального оточення тощо. Цими проектами діти захоплюються ще далеко раніш, ніж вони прийдуть до школи, де слід їм той проект продовжувати тим самим шляхом думання, тільки в більш планомірній упорядкованій формі. Проект, що сама дитина задумала та виконала на ґрунті свого власного досвіду, – це найкращий терен, на якому розвивається зусилля дитини – розумове та вольове – і це становить дитину на шлях свідомої та планомірної діяльності, що прямує до якоїсь мети. Та й процес думання витворює в дитині конструктивну думку, що має велику вартість, бо дає дитині вказання й методу для досліджування, організації та використання свого знання. Це все має велике значення для життя.

Але для поступового розвитку дитини ще мало її власних проектів. Учитель повинен намітити для кожного віку цілу низку проектів, що мали б можливо ближчий контакт з життям і обґрунтували б знання учнів. Проекти мають входити в план навчання й повинні мати дві риси, що сприяли б їх успіху: 1) вони не теоретичні, а практичні й об'єктивні, ясні, цікаві. Навколо кожного з них збираються й організуються думки учня, який і може їх вповні самостійно опрацювати; 2) вони мусять викликати сильний інтерес у кількості учнів цілої групи й вимагати різноманітних ручних праць» [16, с. 103–105].

Центральною домінантою проектного навчання є реальна участь учнів в обґрунтуванні та реалізації різних видів проектів. Проект і проектування перебувають у центрі методологічного всесвіту. Проект – універсальна матриця світу. Чому? Тому що метод, там, де він досягає висоти і сили, є керування часом, не часом теперішнім, а лише, по суті, двома часами – минулим і майбутнім. Справді, метод і є умова подолання часової випадковості, мостом між часом, який завершився, і часом, який ще не настав. Метод із самого початку проєктивний, оскільки ґрунтується на нескінченних рефлексивних актах.

Проект, на думку В. Подороги, не зміг би відбутися, якби не був закинтий у майбутнє. Від початку проект розгортається в дивній ретроспекції, він перетворює минуле із майбутнього, майбутнє – це є істинний час проекту. Чому темпоральна сутність проекту так унікальна? Тому що він завжди будується (робиться) в тому часі, якого немає, і тоді є лише один час – ідеальний час самого проекту. Це не раз підкреслював Г. Щедровицький.

Із точки зору оргуправління є те, що нині стало минулим, адже керувати теперішнім неможливо, керувати можна лише стосовно майбутнього. А те, що реалізується «тут і тепер», уже кероване. Воно є і невідворотно минає.

Минулий досвід набуває форми знання, потім знання перетворюється на проєкт і проєкт переноситься у майбутню ситуацію.

На цьому переході від знання, яке фіксує минулу ситуацію, до проєкту, який і є план майбутньої ситуації, відбувається формування майбутнього. У людській мислєдїяльності все побудовано на перенесенні із минулого у майбутнє. Смысл пізнання і знання полягає в тому, щоб забезпечувати роботу у майбутньому на основі того, що було у минулому [14, с. 73–74].

На думку С. Кримського, «у широкому розумінні проєкт окреслює теоретичні обрїї функціонування самого «третього світу», тобто духовно-практичного середовища людини, що включає в себе техніку, культуру і об'єктивоване знання. Цей світ завжди існував із виникненням людини, але зараз набуває проєктної форми сконструйованого буття, яке починає претендувати на вільне місце в людському космосі.

У завданні проєкту входить забезпечення режиму ефективності та оптимальності функціонування рукотвірної сфери діяльності, піднесення рівня організованості «третього світу», штучного універсуму взагалі. У такому розумінні проєкт маніфестує неподільність прикладних та стратегічних задач, теоретико-аналітичних і конструктивно-синтетичних актів. Він є основною формою ідеології продуктивно-реалізуючих рішень, яка обіймає ідеї, програми та гіпотетичні моделі конституювання виробів і зразків.

Проект є умовою та гарантом реалізації певної системи вимірів і критеріїв конструктивної діяльності. До них належать оцінки та врахування перспективних потреб, на технологічність і реалізованість завдань, їх економічну ефективність, соціально-екологічну доцільність та керованість, надійність та оптимальність засобів. Відповідно до цього, проєкт та проектування включають в себе ціннісно-оцінну фазу свого здійснення.

Проект завжди ставить у відповідність структуру та функцію майбутнього виробу. Але саме проектування може мати як морфологічну цілеспрямованість (це було характерно для докомп'ютерної епохи), так і функціональне виповнення за допомогою імітаційного моделювання.

Проект поєднує теорію з конструктивною діяльністю, технічними процедурами. В останньому випадку він перекладає

теоретичні схеми на мову обчислювально-інженерних дій. Проект розраховує співвідношення цілей, перспектив, можливих результатів, структури затрат, терміну, організаційних заходів та управлінських структур. Тому він поєднує логіко-гносеологічні та соціальні аспекти» [7].

Проект, за образним висловом С. Кримського, має продуктивно реалізуючу здатність. Проект є систематичною формою організації діяльності у взаємозв'язку її теоретичних та практичних аспектів.

Проектне навчання часто асоціюється із методом проектів, біля джерел якого стояли основоположник прагматичної педагогіки Дж. Дьюї і його учень В. Кілпатрик. Дж. Дьюї виходив із того, що роль дитинства не обмежується підготовкою до майбутнього дорослого життя. Дитинство саме по собі – повноцінний період людського буття. А це означає, що освіта має давати не тільки знання, що знадобляться у майбутньому дорослому житті, а й знання, уміння та навички, що можуть уже сьогодні допомогти дитині розв'язати її нагальні життєві проблеми. Іншими словами, школа – це не місце підготовки майбутніх дорослих, а місце, де дитина живе і вчиться жити в складному навколишньому світі, працювати та спілкуватися з іншими людьми і, зокрема, здобувати необхідні знання. Щоб домогтися цього, навчання повинне орієнтуватися на інтереси й потреби учнів і ґрунтуватися на особистому досвіді дитини. Основним завданням освіти стає актуальне дослідження навколишнього життя. Учителі і учні йдуть цим шляхом спільно, від проекту до проекту.

Проект, який виконують учні, має викликати в них ентузіазм, захоплювати їх, спрямовуватися від серця. Будь-яку дію, що виконується індивідуально, у групі, за підтримки вчителя або інших людей, діти повинні самостійно спланувати, виконати, проаналізувати й оцінити. Звісно, вони мають чітко розуміти мету проекту.

Навчальна програма, якщо послідовно застосовувати вказаний метод, має будуватися як серія взаємозалежних проектів, що випливають із тих чи інших життєвих завдань. Для виконання кожного нового проекту (задуманого самою дитиною, групою, класом, самостійно або за участі вчителя) необхідно розв'язати декілька цікавих, корисних і пов'язаних із реальним життям завдань. Дитина повинна вміти координувати свої зусилля із зусиллями інших. Щоб домогтися успіху, їй доводиться здобувати необхідні знання і з їх допомогою виконувати конкретну роботу. Ідеальний проект той, для виконання якого необхідні знання з різ-

них галузей, що дають змогу розв'язати цілий комплекс проблем.

Розв'язуючи конкретні життєві завдання, будуючи стосунки один з одним, пізнаючи життя, діти одержують необхідні для цього знання, причому не в дискретному вигляді, а вже в синтезованому, як це і є в реальному житті, вчаться самостійно учитися [21].

«Загальне питання про відповідність виховання освіти сучасним умовам життя, – писав Д. Дьюї у книзі «Школи майбутнього», – особливо гостро постає у світлі індустріального розвитку» [19, с. 27]. Щирий прихильник філософсько-педагогічних концепцій Д. Дьюї, В. Кілпатрик так визначив сутність нового методу: «Це метод доцільної діяльності у зв'язку із розв'язанням якого-небудь навчального завдання у реальній життєвій обстановці». Навіть у цій типовій загальній характеристиці методу проектів чітко простежується прагнення автора обґрунтувати перехід до нової педагогічної альтернативи: від слухання, пасивного сприйняття інформації до дії й набуття нових знань через досвід навчального експериментування, від запам'ятовування і простого відтворення навчального матеріалу до критичного і творчого осмислення життя, від незацікавленості та апатичного виконання інструкції учителя до усвідомленого і природним чином організованого пізнавального пошуку.

Сутність методу проектів визначається цільовою настановою навчально-виховного процесу. Яку ж мету школи вбачає В. Кілпатрик? Мета виховання, за Кілпатриком, – «краща підготовка до життя людини у майбутньому». Як розуміти життя людини у майбутньому, точніше, яких обрисів має набути майбутнє людини? На це запитання Кілпатрик дає вичерпну відповідь. Людина майбутнього повинна, на його думку, «вести гідне життя», яке складається «із доцільної діяльності, а не лише пливти за течією»; «ми зневажаємо людину, яка пасивно приймає те, що їй посилає доля або просто випадок. Ми схилиємося перед людиною, яка є господарем своєї долі, яка уважно... визначає певні задачі, хто скрупульозно розробляє і здійснює проекти, нею самою ж створені. Людина, яка свідомо звикла регулювати своє життя, узгоджуючи його із гідними поваги соціальними вимогами, буде відповідати як вимогам практичної діяльності, так і вимогам моральної відповідальності. Така людина є ідеалом демократичної громадянськості» [19]. Кілпатрик визначив і завдання школи, яка працює за методом проектів: 1) необхідний запас ідей, здатних бути стимулами поведінки; 2) розвиток правильних суджень при

оцінці ідей тощо. Метод проектів – це метод самого життя, і він підкреслює фактор діяльності учня, енергійну діяльність. Як пише В. Кілпатрик у книзі «Основи методу», «метод у широкому смислі слова є проблема життя... Широка проблема методу – це проблема виховання життєвих установок, поведінки, морального характеру. Словом, це проблема самого життя. Лише навчання шляхом життя має цінне практичне значення. Практика життя, з якою учням доводиться стикатися, приводить до того, що вони, будучи не забезпеченими життєвим навчанням, змушені вишукувати свої власні відповіді на життєві питання» [6, с. 46–47].

Аналіз історико-педагогічної літератури дає змогу виділити основні позитивні сторони проектного методу, на які вказували американські педагоги і вчені (В. Кілпатрик, Ч. Мак-Меррі):

- виокремлення життєво необхідних знань;
- можливість практичного застосування теоретичних знань при виконанні проекту;
- мотивація діяльності учнів;
- здійснення міжпредметних зв'язків;
- виховання дисциплінованості, наполегливості у подоланні труднощів;
- розвиток ініціативи і творчих здібностей;
- формування навичок цілепокладання, аналізу, оцінки результатів своєї праці;
- застосування методу проектів сприяє самовизначенню учнів у майбутній професійній діяльності.

На життєву сутність методу проектів, його практичну спрямованість вказували багато дослідників, зокрема Н. К. Крупська. «Як визначити метод проектів, що в ньому становить силу? – ставила питання Н. К. Крупська у доповіді «Про метод проектів» на Всесоюзній конференції» (1930). – Те, що цей метод проектів життєвий, іншими словами, – це метод ув'язки теорії із практикою. Цей метод пов'язує всю нашу навчальну і виховну роботу із життям, із конкретними умовами... Метод проектів і мислиться як метод, який може надати більше життєвості всій нашій роботі» [11, с. 5–6].

На життєвість методу проектів вказували дослідники Б. Ігнат'єв, В. Шульгін, М. Барабанов, В. Петрова тощо. Наведімо для прикладу декілька положень із збірників «На шляхах до методу проектів», виданих у 1930–1931 рр., у яких підкреслюється невичерпність методу проектів у контексті поєднання теорії із практикою:

– «при здійсненні якогось проекту необхідне вивчення явищ, і воно повинно

бути не якимось мертвим, а живим, пов'язаним із конкретною дійсністю» (Н. К. Крупська);

– «я не буду говорити детально, яке значення має метод проектів для внутрішньої організації школи, скажу лише, що попередня організація школи при методі проектів немислима. Якщо ми серйозно хочемо перейти на метод проектів, то ми тим самим ставимо питання про іншу організацію школи, про інше групування учнів, про інше групування дорослих і дітей у школі, про можливість кращого залучення до цієї справи тієї ж робітничої громадськості» (В. Шульгін);

– «робота за методом проектів надзвичайно розсуває стіни школи» (Б. Ігнат'єв);

– «школа на проектному шляху стає відрізком живого життя, у якій педагог передусім прагне уміло відобразити близькі, посильні, яскраві для дітей задачі. Проект – шматок цього життя» (М. Барабанов);

– проект має в тій чи іншій формі містити практичний стрижень, «пряму дію» (М. Барабанов);

– «випадання домінантної настанови, націленої на «пряму дію», веде до руйнації проекту, виродження у звичайні форми роботи аж до «сидячого комплексу» (М. Барабанов);

– «у методі проектів навчання поєднується із громадсько корисною і виробничою працею в межах однієї життєво дієвої задачі». Головними ознаками методу проектів є такі:

– педагогічна робота базується на всіх етапах на самостійній діяльності дітей;

– будується на комплексній основі;

– об'єднує у межах одного життєвого завдання елементи розумової і фізичної праці;

– обов'язково включає практичну дію (справи) у свій план, причому ці дії мають громадсько корисний характер;

– прищеплює дітям навички колективної роботи (В. Петрова);

– «під методом проектів ми розуміємо такий метод шкільної роботи, коли школа вчить (веде освітню роботу) на практиці, у процесі праці» (Б. Ігнат'єв);

– «першою головною ознакою роботи за методом проектів ми вважаємо включення «дій» у нормальний план роботи школи із визначеною цільовою і громадсько корисною настановою цих дій; другою ознакою є дослідницький підхід до засвоєння навчального матеріалу. Дослідницька робота сприяє розвитку ініціативи і здатності до творчості, вона не може бути ігнорована в роботі за методом проектів; третьою ознакою є колективна активність учнів і вияви їх самостійності у постановці тем і плануванні їх для роботи. Досить важливою ознакою є самостій-

ність у виборі і плануванні теми. Учні самі із своєї практики, із того, на що наштотувало життя, із проведених досліджень виявляють теми роботи, визначають їх актуальність» (Б. Ігнат'єв);

«1. Метод проектів – метод виховання і освіти шляхом безпосередньої участі у житті.

2. Він складається із роботи над розв'язанням життєвих проблем.

3. При цьому вся робота є цілісним органічним процесом, спрямованим на розв'язання означеної задачі.

4. Метод проектів – цінний напрям педагогічної роботи, що відкриває нові горизонти у педагогічній роботі.

5. Метод проектів не може бути єдиним методом роботи нашої школи» (Ф. Новосолов);

– «метод розриває ініціативу при активній роботі і привчає до розв'язання нових проблем» (Л. Левін);

– «над всім у методі проектів панує дух поставленої реальної проблеми, але поставленої у природній постановці і з готовністю дієво шукати її розв'язання й уміння втілити її в життя» (М. Рубінштейн) [11].

Але за наявності сильних сторін метод проектів має і слабку – за надмірного захоплення прагматичною спрямованістю навчання може бути знижений загальний теоретичний рівень освіти. Саме надмірне захоплення методом проектів на шкоду систематичному навчанню призвело до «розчарування» педагогів у цьому методі в середині ХХ ст. Однак, як указує В. Логвин, останнім часом, у зв'язку зі становленням парадигми особистісно зорієнтованої освіти, метод проектів переживає друге народження як ефективне доповнення до інших педагогічних технологій, що сприяють становленню особистості – суб'єкта діяльності та соціальних стосунків [8].

Найбільш поширене визначення методу проектів таке: «Система навчання, за якої учні здобувають знання й уміння в процесі планування і виконання поступово ускладнюваних практичних завдань-проектів». У процесі відродження методу проектів у наш час перед нами стоять ті ж завдання, що і перед його фундаторами. Вони полягають у вихованні людини, «яка вмє працювати, постійно виявляючи свою ініціативу, яка ставить собі широкі практичні завдання і може їх виконувати» (В. Кілпатрик).

Використання методу проектів дає змогу реалізувати особистісно діяльній (В. Данилов, Ш. Амонашвілі) і особистісно зорієнтований підходи до освіти школярів (І. Якиманська, І. Бех, С. Подмазін та інші). Ці підходи базуються на застосуванні знань і вмінь, отрима-

них під час вивчення різних дисциплін на різних етапах навчання, інтеграції їх у процесі роботи над проектом. Це забезпечує позитивну мотивацію і диференціацію в навчанні, активізує самостійну творчу діяльність учнів під час виконання проекту.

Метод проектів створює умови, за яких учень може самостійно здобувати знання чи застосовувати засвоєні раніше, причому замість дій за зразком здебільшого застосовуються пошукові й дослідницькі дії. Наголос робиться на творчий розвиток особистості. Учень повинен не тільки засвоїти необхідні знання й уміння, а й навчитися шукати і знаходити об'єкти їх практичного застосування [8].

Слід, однак, зазначити, що українська школа перебуває на початковому етапі освоєння методу проектів – перспективної технології ХХІ ст., соціокультурного феномена, який сприяє досягненню нової якості навчально-виховного процесу в 11-річній школі. Тому соціально значущою науковою і практичною проблемою є визначення концептуальних, технологічних і методичних доміант проектно-діяльності у педагогічних системах 11-річної школи, обґрунтування типології методу проектів як інструмента розв'язання життєвих проблем. Досягнення нової якості навчально-виховного процесу у педагогічних системах 11-річної школи можливе за умов поглиблення його проектно-діяльного характеру, спрямованості на життєві результати, впровадження інтерактивних технологій, зокрема методу проектів.

Ефективне оволодіння учнями базовими життєвими компетенціями здійснюватиметься успішніше, якщо забезпечуватиметься перехід від знаннєцентричної до компетентісно спрямованої освіти, коли збагачений умовами для різних видів проектно-діяльності, варіативністю ролей та ступенів свободи, мотиваційними стимулами, проблемно, рефлексивно і діяльній спрямований простір освітньої системи 11-річної школи виступатиме визначальним фактором становлення вихованця як суб'єкта життєтворчості.

Для глибокого розуміння проектно-діяльності важливо усвідомити сутність методу проектів. У наш час спостерігається широкий різнобій у визначенні цього поняття. Ми розглядаємо цей важливий соціокультурний феномен у площині таких параметрів: проект як метод; метод проектів як система; організаційна форма навчання; педагогічна технологія; вид продуктивної діяльності. На жаль, на сучасному етапі побутує спрощене розуміння сутності методу проектів лише як засобу пізнавальної діяльності, поглибленого вивчення предмета, освоєння нових

знань, хоча відомо, що місія методу проектів полягає у подоланні споглядального догматичного підходу до знання, в освоєнні компетенції, умінь і навичок використання знань як інструмента розв'язання життєвих проблем.

В основі методу проектів, вважає Є. Полат, лежить розвиток пізнавальних навичок учнів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного і творчого мислення. Метод – це дидактична категорія, сукупність прийомів, операцій щодо оволодіння певною галуззю практичного або теоретичного знання, тієї чи іншої діяльності. Це шлях пізнання, спосіб організації процесу пізнання. Тому, якщо ми говоримо про метод проектів, то маємо на увазі саме спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми, яка повинна завершитися реальним, практичним результатом, оформленим тим чи іншим способом (Є. Полат).

В основу методу проектів покладено ідею, яка становить суть поняття «проект» і пов'язана з його прагматичною спрямованістю на результат, який можна отримати при розв'язанні тієї чи іншої практичної чи теоретично значущої проблеми. Цей результат можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Щоб досягти такого результату, необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити і розв'язувати проблеми, застосовуючи для цієї мети знання із різних галузей знань, навчити їх умінь прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів дій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Метод проектів завжди зорієнтований на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну, групову, яку учні виконують протягом певного відрізка часу.

Цей метод органічно поєднується із груповим підходом до навчання (Cooperative learning). Розв'язання проблеми передбачає використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а також інтегрування знань, умінь застосовувати знання із різних галузей знань.

Є. Полат всебічно обґрунтувала сутність методу проектів, певного способу досягнення поставленої мети, алгоритму пізнавальної діяльності. Дослідниця визначила основні вимоги до використання методу проектів, зокрема:

1. Наявність значущої в дослідницькому творчому сенсі проблеми, яка потребує інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її розв'язання.

2. Практична, теоретична, пізнавальна значущість пропонуєваних результатів.

3. Самостійна (індивідуальна, парна, групово) діяльність учнів.

4. Структурування змістової частини проекту (із визначенням поетапних результатів).

5. Використання дослідницьких методів, що передбачають певну послідовність дії: визначення проблеми і задач дослідження, висунення гіпотез розв'язання поставлених задач, обговорення методів дослідження; обговорення варіантів оформлення кінцевих результатів; збір, систематизація та аналіз отриманих даних; оформлення результатів, їх презентація; висновки, висунення нових проблем дослідження [15, с. 28].

Однією із головних цілей методу проектів є забезпечення реалізації класичного дидактичного принципу повноцінного зв'язку навчання із практикою (реальною діяльністю). У 11-річній школі метод проектів може використовуватися для розв'язання педагогічних завдань: набуття дітьми знань та умінь при усвідомленні їх практичної значущості; освоєння способів самостійної індивідуальної чи групової діяльності; розвиток пізнавальних і творчих здібностей, а також здатності до самоврядування і саморегуляції діяльності; організація професійних проб і сприяння професійному самовизначенню.

Означений підхід до розуміння сутності методу проектів найпоширеніший серед дослідників. На наш погляд, трактування методу проектів лише як засобу розвитку пізнавальних інтересів суттєво звужує сферу його використання. Не можна зводити сутність методу проектів лише до пізнавальних прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння (пізнання) дійсності. Дійсність доцільно не лише пізнавати, а і прагнути її перетворити. Як слушно зауважує В. Гузєєв, метод проектів як спосіб діяльності дає учням змогу опанувати уміння здійснювати перетворювальну діяльність, виробити ціннісне ставлення до спілкування із однолітками і вчителями, набути самостійність. Метод проектів передбачає не просто засвоєння змісту, а й розв'язання певної проблеми на основі цього змісту, тобто активне застосування отриманих знань із метою отримання практичного результату. Проект як метод навчання являє реальну проблемну ситуацію, обрану самими учнями тому, що їм цікаво знайти шляхи її розв'язання (О.Рибіна) [17, с. 47].

Цільові орієнтації методу проектів (за Г. Селевком):

– формування проектної діяльності, проектного мислення;

– стимулювання мотивації дітей до набуття знань;

- включення всіх учнів у режим самостійної роботи;
- самостійне здобуття знань із різних джерел;
- розвиток уміння користуватися цими знаннями для розв'язання нових пізнавальних практичних завдань;
- розвиток здатності застосовувати знання в життєвих ситуаціях;
- розвиток здатності учнів до аналітичного, критичного і творчого мислення;
- розвиток найважливіших компетенцій для сучасного життя, здатності:
 - брати на себе відповідальність;
 - брати участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом;
 - оцінювати та аналізувати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, навколишнім середовищем;
 - робити власний вибір; володіти усним і письмовим спілкуванням; навчатися упродовж життя; розвиток дослідницьких умінь.

Проектний метод – це дидактичний інструмент, який створює унікальні передумови для розвитку цілеспрямованості і самостійності учнів у досягненні нового, стимулюючи їх творчий потенціал. Методу проектів властива концептуальність, тобто опора на струнку систему життєтворчих концепцій, ідей компетентісно спрямованої освіти; системність як цілісна послідовність дидактичних прийомів та операцій, обумовлених стрункою логічною схемою; відтворюваність – метод може застосовуватися на різних етапах розвитку дитини.

Іманентними властивостями, пов'язаними з організацією і виконанням проектною роботи (О. Самохіна), є такі:

1. Проект – це цілісна робота, її не можна закінчити, зупиняючись на півдорозі, оскільки оцінюється кінцевий продукт.

2. Проект – складна робота, яка передбачає різні види діяльності.

3. Обов'язковим компонентом проекту є реальна практична діяльність (а не просто її моделювання) – практико-системоутворювальний компонент розвитку життєвої компетентності учня.

4. Проектна діяльність базується на використанні інтерактивних методів [20, с. 22–23].

Метод проектів відзначається самостійністю і креативністю діяльності учнів. Пошуки розв'язання проблеми нерідко ведуть до оригінальних, нестандартних способів діяльності та результатів, які стимулюють нові потреби та інтереси. Як відзначає в цьому контексті Є. Полат, метод проектів пов'язаний із використанням широкого спектра проблемних,

пошукових, дослідницьких методів, зорієнтованих і на практичний результат, і на цілісне розв'язання життєвої проблеми.

Важливою характеристикою методу проектів є його технологічність, яка передбачає організацію навчальної діяльності відповідно до певних етапів проектною діяльності. При цьому конструювання змісту відбувається не стільки згідно з логікою предмета, скільки з логікою проектною діяльності.

Виконання проекту пов'язане, як правило, із діалогічним характером діяльності. Діалогічність виявляється і в реалізації кооперованих форм діяльності, і у специфічному характері спілкування з учителем, який виконує функції фасилітатора, консультанта. «Діалог у методі проектів виконує функцію специфічного соціокультурного середовища, яке створює умови для прийняття школярами нового досвіду» (В. Ніколіна).

Практична спрямованість проекту обумовлена його орієнтацією на розв'язання життєво важливої проблеми. Виконані учнями проекти повинні мати особистісну або суспільну значущість, вести до реальних результатів, які можна застосувати у практичній діяльності. Щоб досягти такого результату, необхідно навчити школярів працювати самостійно, виявляти і розв'язувати проблеми, прогнозувати результати й оцінювати можливі наслідки, аналізувати різні варіанти рішень.

Інтегративність змісту проекту означає необхідність синтезу знань, способів діяльності для його реалізації, часто із залученням змісту інших предметів. Метод проектів – найменш витратний спосіб створення у процесі навчання природного середовища, тобто умов і ситуацій, максимального наближення до реальних, для формування ключових компетенцій учнів. При роботі над проектом з'являється можливість ефективного освоєння способів діяльності, спрямованих на розвиток пізнавальної комунікативної та інформаційної компетенцій.

Метод проектів передбачає використання вчителем при проектуванні і здійсненні освітнього процесу особистісно зорієнтованого підходу, який сприяє реалізації дидактичних принципів (М. Запрудський):

1. *Принцип дитиноцентризму.* У центрі творчої діяльності перебуває учень, який виявляє свою активність. У проектному навчанні у нього є прекрасні можливості реалізувати себе, відчути успіх, продемонструвати іншим свою компетентність.

2. *Принцип кооперації.* У процесі роботи над проектом здійснюється широка взаємодія учнів з учителями і між собою

у проектних групах; можливе залучення консультантів із різних сфер діяльності.

3. *Принцип опори на суб'єктивний досвід учнів.* Кожен школяр, працюючи над проектом, має змогу застосувати власні досвід і знання.

4. *Принцип урахування індивідуальності учнів:* інтересів, темпу роботи, рівня компетенцій.

5. *Принцип вільного вибору:* тем проекту, підтем, партнерів у розробленні проекту джерел і способів отримання інформації, методу дослідження, форм презентації результатів.

Можливість вибору сприяє підвищенню відповідальності учнів, їх мотивації і пізнавальної активності.

6. *Принцип зв'язку дослідження із реальним життям.* Відбувається органічне поєднання теорії із практикою. Передбачається, що проектна робота тією чи іншою мірою спрямована на покращення навколишньої дійсності; проект має прагматичну спрямованість на результат.

7. *Принцип складності мети.* Цей принцип важливо враховувати, оскільки результат, який досягається легко, не має ролі мобілізуючого фактора [4, с. 145–146].

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусов С. Система проектная / С. Белоусов // Педагогическая энциклопедия : в 3 т. – Т 1. – М., 1927. – С. 530–546.

2. Богуславский М. В. Развитие общего среднего образования: проблемы и решения: Из истории отечественной педагогики 20-х годов XX века / М. В. Богуславский. – М., 1994. – 182 с.

3. Гузеев В. В. Метод проектирования как частный случай интегральной технологии обучения / В. В. Гузеев // Директор школы. – 1995. – № 6. – С. 34–47.

4. Запрудский Н. И. Современные школьные технологии : пособие для учителей / Н. И. Запрудский. – 3-е изд. – Минск, 2006. – 288 с.

5. Ильин Г. Л. Научно-педагогические школы: проективный подход : монография / Г. Л. Ильин. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. – 51 с.

6. Килпатрик В. Основы метода / В. Килпатрик. – М., 1927. – 116 с.

7. Кримський С. Б. Проект і проектування у сучасній цивілізації / С. Б. Кримський / У кн. : Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати / за ред. І. Г. Єрмакова. – К., 2003. – 500 с.

8. Логвін В. Метод проектів у контексті сучасної освіти / В. Логвін // Завуч. – 2003. –

№ 29 (179). – С. 8.

9. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу ; пер. с англ. – СПб., 1997. – 237 с.

10. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати / за ред. І. Г. Єрмакова. – К., 2003. – 500 с.

11. На путях к методу проектов : Сб. четвертый / под ред. Б. Игнатъева. – М., 1931. – 120 с.

12. Пахомова Н. Ю. Проектное обучение – что это? / Н. Ю. Пахомова // Лучшие страницы педагогической прессы. – 2004. – № 3. – С. 46–54.

13. Педагогическая энциклопедия: в 3 т. – Т. 2. – М. : Советская энциклопедия, 1965. – 911 с.

14. Подорога В. Проект и опыт / В. Подорога // Перемены. – 2004. – № 4. – С. 55–145.

15. Полат Е. С. Личностно-ориентированный подход в системе школьного образования / Е. С. Полат // Дополнительное образование. – 2002. – № 4. – С. 24–31.

16. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. – Прага : Сіяч, 1927. – 112 с.

17. Рыбина О. Проектная деятельность учащихся в современной школе / О. Рыбина // Образование в современной школе. – 2003. – № 9. – С. 20–22.

18. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху: досвід становлення аксіологічної системи ліцею / Г. С. Сазоненко. – К. : Гнозис, 2004. – 681 с.

19. Сазонов А. Метод проектів / А. Сазонов // Вопросы просвещения. – 1925. – № 2. – С. 27–33.

20. Самохина А. Обучение через делание / А. Самохина // Учитель. – 2003. – № 4. – С. 22–31.

21. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методам обучения / А. В. Хуторской. – М. : Питер, 2004. – 541 с.

22. Эпштейн М. М. Метод, разрушающий рутину / М. М. Эпштейн // На стороне подростка. – 2003. – № 2.

Продовження в наступному номері

Цитувати: Єрмаков І. Г. Метод проектів у контексті життєвих результатів діяльності в системі соціальної та життєвої практики учнів. Частина I / І. Г. Єрмаков // Постметодика. – 2016. – № 2. – С. 24–34.

© І. Г. Єрмаков, 2016. Стаття надійшла в редакцію 7.10.2016 ■